

Héloïse második levele Abélard-nak

Annak, aki Krisztus után számára az egyetlen, Krisztusban az ő egyetlene

Csodálkozom, egyetlenem, hogy a levélírás megszokott útját mellőzve, sőt a dolgok természetes rendjével ellentétesen leveded címzésében engem helyeztél előre, asszonyt a férfi, hitvest a férj, szolgálót az úr, apácát a szerzetes elé, pap elé a diakonisszát, apát elé az apátnót. A dolgok helyes és tisztességes rendje ugyanis azt kívánja, hogy akik rangban felettük vagy velük egy szinten állóknak írnak, a címzettek nevét a sajátjuk elé helyezték, ám ha rangban alattuk állónak írnak, akkor az az első az írás rendjében, aki a méltóság tekintetében is első.

Azt sem kis megütközéssel fogadtuk, hogy akinek orvosság gyanánt vigaszt kellett volna nyújtanod, annak csak elhagyatottságát gyarapítottad, s akinek a könnyeit fel kellett volna szárítanod, azt könnyekre fakasztottad. Ki hallgathatná ugyanis száraz szemekkel, amit leveded végén írsz: „Ha pedig az Úr engem ellenségeim kezére adna, hogy fölém kerekedve megöljenek...” Ó, kedvesem, hogyan gondolhattál ilyet, hogyan tűrhetted, hogy ily szavak hagyják el a szádat? Soha ne feledkezzen meg az Úr annyira az ő szolgálólánykájáról, hogy hosszabb életet engedélyezzen neki, mint neked! Soha ne engedjen nekünk olyan életet, amely a halál minden neménél rosszabb! Úgy illik, hogy te add meg számunkra a végtisztességet, s te ajánljad lelkünket Istennek, úgy illik, hogy azt a lelket, akit Istenhez tereltél, magad előtt bocsásd Isten színe elé, hogy ne szorongasson érte aggodalom, s üdvösségünk felől megbizonyosodva annál nagyobb örömmel lépjél nyomunkba.

Ne szólj, uram, könyörögve kérek, ne szólj olyan szavakat, amelyekkel a szerencsétlen asszonyt egészen szerencsétlenné teszed, s ne fosszál meg attól, hogy úgy-ahogy élek a halálom előtt. „Elég a napnak a maga baja” (Mt 6,34), az a mindenféle keserűségbe burkolt nap pedig elég gondot okoz majd kinek-kinek, akire rátalál.

„Mi értelme van – kérdezi Seneca – hívogatni a bajokat”, s már a halál előtt elveszíteni az életet? (*Erkölcsei levelek*, 24,1)

Azt kéred, egyetlenem, hogy bármi módon fejezd is be földi életedet a mi távollétünkben, gondoskodjak róla, hogy tested a mi temetőnkbe kerüljön, hogy imádságunkból a rád való szakadatlan emlékezés által még nagyobb gyümölcs teremjen. De hogyan is feltételezheted, hogy emlékezeted elhalványodhat bennünk? Vagy miféle idő lesz alkalmas az imádságra akkor, midőn a legmélyebb megrendülés nem enged majd semmi nyugalmat, mert a lélek elveszíti ítélőképességét, a nyelv elnémul, s elmém úgyszólván eszét veszítve inkább haragot érez Isten ellen, mint beletörődést, s nem imákkal fogja őt engesztelni, hanem szemrehányásokkal ingereli? Csak sírni fog tudni akkor a szerencsétlen, nem lesz módja imádkozni, s téged inkább követni igyekszik majd, mint eltemetni; minket is inkább sírba kell majd fektetni temelléd, semhogy el tudnánk temetni. Miután elveszítettük benned életünket, távozásod után nem fogunk tudni élni. De bár ne érnék meg ezt sem! Halálhíred halál a számunkra, s mivé lesz a földi halál valósága, ha majd meglep minket? Soha ne engedje az Isten, hogy téged túlélve e kötelességünknek eleget tegyünk, s hogy e szolgálatot, amelyet tőled várunk, mi adjuk meg neked. Bárcsak megelőznénk, s nem követnénk ebben!

Esengve kérlek, kímélj meg tehát minket, kíméld meg, egyetlenem, legalább azt, aki a tiéd, s tartózkodj az olyan szavaktól, amelyekkel mint halálos karddal úgy döföd át lelkünk, hogy ami a halált megelőzi, magánál a halálnál is terhesebb lesz! A lélek, amelyet bánat emészt, nem talál nyugalmat, s az elme, amelyet a fájdalmak összezavartak, Istenre sem figyelhet őszintén. Ne akadályozd, kérlek, az Isten szolgálatát, hiszen leginkább ez az, amire átadtál engem. Minden elkerülhetetlen eseménnyel kapcsolatban, amely, ha bekövetkezik, a legnagyobb bánatot okozza, azt kell kívánnunk, hogy hirtelen történjék meg, hogy ne gyötörje előre hosszan hasztalan félelemmel azt, akin semmiféle gondviselés nem segíthet. Helyesen látja ezt a költő, amikor e szavakkal könyörög az Istenhez:

*Hirtelen essen, amit kívánsz, hadd légyen a végzet
Színe előtt vak az emberi elme. Reméljen a gyáva.*
(Lucanus: *Pharsalia*, II, 14/15)

Mert ha téged elveszítettelek, milyen remény marad nekem? Vagy mi okom marad arra, hogy e zarándokúton részt vegyek, amelyen nincs más orvosságom rajtad kívül, s belőled sincs egyebem, mint az, hogy élsz, miután minden egyéb gyönyör, amelyet tőled kaptam, tilalmas lett, s még csak a jelenlétedet sem élvezhetem, hogy olykor erőt merítsek belőle a magam számára. Ó, irántam – ha szabad ily szavakat szólni – mindenben kegyetlen Isten! Ó, irgalmatlan irgalom, ó, szerencsétlen vakszerencse, amely nyilait oly mennyiségben zúdította rám minden erejével, hogy nem maradt

neki, amivel mások ellen küzdjön! Nyilakkal teli tegzét ellenem harcolva úgy kiürítette, hogy másoknak már nincs miért félni háborútól, de ha volna is még nyílvesszeje, nem találna rajtam ép helyet. A sok seb között egyetlenegtől félt, nehogy halálommal bevégezzem kínjaimat, s bár nem szűnik meg pusztítani, pusztulásomtól, amelyet siettet, tartózkodik. Ó, én nyomorultak legnyomorultabbika, szerencsétlenek legszerencsétlenebbike! Lám, amennyivel magasabb helyet foglaltam el benned a többi leányt megelőzve, annál hatalmasabb volt az esés benned és magamban, amelyet innen letaszítva szenvedtem. Minél magasabb lépcsőfokra hág a felfelé törekvő, annál fájdalmasabb a zuhanás, amikor alábukik. Melyik nemes vagy előkelő asszonyt helyezte valaha is eléem vagy velem egy sorba a szerencse? S melyiket taszította el végül ennyire, melyiket illethette ilyen fájdalommal? Micsoda dicsőséggel ajándékozott meg, és micsoda romlással tett tönkre benned? Mily hevesnek mutatkozott irántam mindkét irányban, hogy se a jóban, se a rosszban ne tartson mértéket! Hogy minden asszonynál nyomorultabbá tegyen, előbb valamennyinél boldogabbá tett, hogy azt fontolgatván, mily nagy dolgot vesztettem el, annál nagyobb legyen jajveszékelésem, minél súlyosabbak voltak a büntetések, amelyek összetörtek, annál nagyobb fájdalom kövesse ezeket, minél nagyobb szeretettel szerettem azt, ami hajdan az enyém volt, s a legmagasabb gyönyör örömei a legnagyobb szomorúságban végződjenek. S hogy az igazságtalanságból még nagyobb méltánytalanság szülessen, kettőnkkel szemben az ellenkezőjére fordult minden méltányos jog. Mialatt ugyanis aggodalmak között élveztük a szerelem gyönyöreit, és – hogy csúnyább, de pontosabb kifejezéssel éljek – átadtuk magunkat a paráznaságnak, az isteni szigor megkímélt bennünket. Mihelyt azonban a tilalmas dolgokat elfogadhatókkal hoztuk helyre, az Úr haragja fölének emelte súlyos kezét, s ő, aki korábban hosszan tűrte bűnös nászunkat, most a szeplőtelen nem állhatta. A büntetés, amit elszenvetnél, olyan férfiak esetében is elegendő bosszú lett volna, akiket házasságtörésen értek, abban azonban, amit mások házasságtörés miatt érdemelnek, neked a házasságunk miatt lett részed, mely által azt remélted, valamennyi bűnödöt jóváteszed. Amit a házasságtörőknek a parázna nők, azt neked saját hitvesed okozta, s még csak nem is akkor, amikor a hajdani gyönyörök között töltöttük az időt, hanem amikor egy ideje már külön éltünk, te a párizsi iskolát vezetted, én pedig – utasításodat követve – Argenteuilben az apácák között laktam. Miután pedig ily módon el lettünk választva egymástól, hogy te még nagyobb szorgalommal szenteld magad az iskolának, én pedig annál nagyobb szabadsággal adjam át magam az imádságnak, a szent olvasmánynak és az elmélkedésnek, amikor annyival szentebb életet éltünk, amennyivel tisztábbak voltunk, te egymagad bűnhődtél meg testedben azért a bűnért, amelyet ketten követtünk el. Egyedül voltál a bűnhődésben, ketten voltunk a bűnben. S te szenvedted el az egészet, holott kevesebbel tartoztál. Minél nagyobb elégtételt adtál ugyanis önmagad érettem történő megalázásával, s minél magasabbra emeltél engem és egész rokonságomat,

annál kevésbé érdemeltél büntetést mind Isten, mind pedig ezen árulók előtt.

Ó, én szerencsétlen, aki ily nagy bűnnek lettem okozója! Ó, szokásos asszonyi veszedelem, amely a legnagyobb férfiakra leselkedik a leggyakrabban! Ezért olvassuk az asszonyról a Példabeszédekben (7,24–27):

*Nos tehát, fiam, hallgass rám,
és figyelj szám igéire!
Szíved ne térjen újtaira,
és ne tévedj ösvényeire,
mert már sokakat megsebesített és elejtett,
és igen erőseket is megölt!
Háza az alvilág országútja,
amely a halál kamráihoz vezet.*

És a Prédikátornál (7,25–26):

*Mindent megvizsgáltam elmémmel...
Úgy találtam, hogy még a halálnál is keserűbb az asszony,
aki olyan, mint a vadász csapdája:
háló a szíve,
karjai bilincsek.
Aki Isten előtt kedves, megmenekül tőle,
a bűnös azonban beleakad.*

Először az asszony ejtette csapdába a férfit, már a Paradicsomban, s akit az Úr azért teremtett, hogy a segítségére legyen, az végpusztulásának okává vált. Az Úr legerősebb nazireusát is, akinek születését angyal jövendölte meg, egyedül Delila győzte le, őt pedig – miután kiszolgáltatták ellenségeinek, s megfosztották szeme világától – fájdalomra arra készítette, hogy ellenségeivel együtt saját magát is a romok alá temesse. Salamont is, aki pedig az emberek között a legbölcsebb volt, egyedül a maga mellé vett asszony fosztotta meg az eszétől, s olyan örültséget hozott rá, hogy azt a férfit, akit az Úr – miután atyját, Dávidot (aki igaz ember volt) e téren visszautasította – a templom építésére kiszemelt, élete végéig bálványimádásba taszíthatta, s elérte, hogy azt az istentiszteleti rendet, amelyet az szóval és királyi jogarral a kézben hirdetett és tanított, elhagyja. Az igen szent Jób számára pedig a legutolsó és legsúlyosabb küzdelmet felesége jelentette, aki arra akarta rávenni, hogyátkozza meg Istenet. Nagyon is jól tudta a ravasz kísértő – hiszen korábban gyakran kipróbálta –, hogy asszonyokkal a legkönnyebb tönkretenni a férfit. S amikor végül tőle megszokott gonoszságát ránk is kiterjesztette, azt a férfit, akit paráznasággal nem tudott földre tiporni, a házastársi kapcsolattal kísértette meg. Miután a rosszat nem használhatta rosszra, a jót használta rosszra.

Legalább azért hálát adok Istennek, hogy, bár az okozat bekövetkezése után az elkövetett gaztett okává tett, nem kényszerített arra, hogy – az említett asszonyokkal ellentétben – beleegyezésemmel is a bűn részesévé váljak. S ha lelkemet tisztává teszi is ártatlanságom, s e gonosztett elkövetésével nem vádol az, hogy beleegyeztem, számos bűnt követtem el korábban, amelyek nem engedik, hogy teljes felmentést kapjak a gázság alól. Mert akkor érdemeltem ki azt, amiért most bűnhődöm, amikor a test csalóka gyönyöreinek szolgáltam, s az általam korábban elkövetett bűnökért következett – méltán – a büntetés. Az elhibázott kezdetnek köszönhető a szerencsétlen kimenetel.

De minden más előtt bárcsak legalább ezért a gaztettért vezekelhethnék méltóképpen, hogy a rajtad ütött seb szenvedését a vezeklés hosszú bűnbánatával úgy-ahogy jóvátehessem, s amit te egy óra leforgása alatt szenvedtél el testedben, azt én elmém töredelmes megbánásával – amint az így igazságos – egész életemben magamra vegyem, s így legalább neked – ha Istennek nem is – elégtételt adjak. Ha ugyanis őszintén megvallom szerencsétlen lelkem gyöngeségét, nem tudom, miféle vezekléssel engesztelhetném ki Istent, akit e gaztettel kapcsolatban még mindig a legnagyobb kegyetlenséggel vádoló, és rendelésével szembeszegülve méltatlankodó panaszszavammal inkább megsértem, semhogy a bűnbánat elégtételével kiengeztelném. Miképpen nevezhető a bűnök miatt érzett megbánásnak, bármint szenved is a test, ha az elme továbbra is akarja a bűnt, s a hajdani vágyak tüze perzseli? Könnyű bűneinket megvallva vádolni magunkat, sőt külső elégtételt adva akár a testünket is sanyargatni, de igen nehéz a legnagyobb örömök utáni vágytól elszakítani a lelket. A szent Jób is, e szavak után: „Szabadjára engedem magammal szemben panaszomat” (azaz: megoldom nyelvemem és vallomást téve megnyitom számat, hogy bűneimmel vádoljam magamat), nem véletlenül tette hozzá tüstént: „Szólok lelkem keserűségében” (Jób 10,1), amit Szent Gergely így magyarázott:

Vannak, akik fennhangon megoallják bűneiket, de a vallomás közben képtelenek bűnbánatot érezni: a gyászos dolgokat örvendezve mesélik. Aki tehát úgy beszél, hogy gyűlöli vétkeit, annak lelki keserűséggel kell megszólalnia, hogy éppen e keserűség legyen a büntetése annak a véteknek, amellyel a nyelve elméje ítélete alapján vádolja őt.

Szent Ambrus azonban helyesen vette észre, hogy mennyire ritka ez az igazi bűnbánatból fakadó keserűség:

Könnyebb olyan embereket találni – mondja –, akik megőrizték ártatlanságukat, mint olyanokat, akik bűnbánatot gyakoroltak. (De poenit, 10)

Nekem azonban oly édesek voltak azok a gyönyörök, amelyekben együtt részesültünk, hogy képtelen vagyok utálattal gondolni rájuk, és nem tudnak kiesni emlékezetemből. Bármerre fordulok,

kívánságot keltve mindig szemeim elé tolakodnak, s még álmomban sem kímélnék csalóka játékkal. Még a mise ünnepi pillanataiban is, midőn a legtisztább kellene hogy legyen az imádság, e gyönyörök tisztátalan képzetek oly erővel ejtik foglyul szerencsétlen lelkemet, hogy időm inkább ezekkel az illetlenségekkel, semmint imádsággal telik. S mialatt fájdalmat kellene éreznem azok miatt, amiket elkövettem, azért sóhajtozom, mert elveszítettem őket. Nemcsak amit tettünk, hanem veled együtt azok a helyek és pillanatok is, amelyekben mindezeket cselekedtük, oly erősen rögzültek lelkemben, hogy e helyeken és pillanatokban veled cselekszem mindent, s még álmomban sem lelem tőlük nyugalmam. Nemritkán testem mozdulata árulja el lelkem gondolatait, amelyek váratlan szavakban jutnak kifejezésre. Ó, én valóban szerencsétlen, aki a legméltóbb vagyok a sóhajtozó lélek panaszára: „Ó, én szerencsétlen ember! Ki szabadít meg e halálnak testétől?” Bárcsak igaz módon tehetném hozzá azt is, ami ezek után következik: „Isten kegyelme, Jézus Krisztus, a mi Urunk által.” (Róm 7,24–25)

Ami téged illet, kedvesem, e kegyelem eléd sietett, és a testedet ért egyetlen sebbel kigyógyított az efféle késztetésekből, s gyógyírt adott lelked számos sebére is. S minél inkább úgy tűnik, hogy ellenséges veled szemben, annál kegyesebb hozzád az Isten, miként a megbízható orvos, aki nem riad vissza a fájdalomtól, hogy egészségessé tegyen. Bennem azonban e testi késztetéseket, e szerelemre szító gondolatokat mind fiatal korom szenvedélye, mind pedig a legboldogabb gyönyörök megtapasztalása nagymértékben növeli, s annál erősebben kínoznak ostromukkal, minél gyöngébb a természet, amelyet szorongatnak. Tisztának hirdetnek, akik nem látják bennem a képmutatót: a test tisztaságát avatják erénnyé, holott nem a test, hanem a lélek erénye az. Az emberek előtt némi dicséretben van részem, Isten előtt azonban, aki a szívek és a vesék vizsgálója, s aki a sötétben is lát, semmiféle dicséretet nem érdemlek. Ebben az életben, ahol az Isten tiszteletének már csak kicsiny része nem képmutatás, s ahol a legmagasabb dicséretben részesül az, aki nem sérti meg az emberek ítéletét, azt mondják, tisztelem az Istent. S talán valamiképpen már az is dicséretre méltó s Istennek tetsző dolognak tűnik, ha valaki ilyen vagy olyan szándékkal nem botránkoztatja meg az egyházat külső tetteivel, a hitetlenek között nem káromolják miatta az Úr nevét, és a testi életet élők előtt nem keveredik rossz hírbe a rendje. Már ez is nem kis ajándéka az isteni kegyelemnek, hiszen ennek a műve nemcsak a helyes cselekedet, hanem a helytelentől való tartózkodás is. Ám hiába az egyik, ha nem követi a másikat, ahogyan írva van: „Kerüld a rosszat, jót cselekedj.” (Zsolt 37,27) És hiába tesszük mindkettőt, ha nem az Isten szeretetéért tesszük.

Életem valamennyi állapotában – Isten a tudója – még mindig inkább félek attól, hogy téged megsértelek, mint hogy az Istent. Inkább törekszem a te tetszésedet elnyerni, mint az övét. A te parancsodra öltöttem apácaruhát, nem az istenszeretet hívására. Lásd, mennyire szerencsétlen és mindenkinél nyomorúságosabb

életet fogok élni, ha hiába tűnök itt ily nagy szenvedéseket, és semmiféle jutalomban nem lesz részem az eljövendő életben. Mint sokakat, téged is sokáig megtévesztett színlelésem, úgyhogy áhítatomnak tudod be a képmutatást, ezért ajánlod magadat imáinkba, s tőlem kéred azt, amit én várok tőled. Ne gondolj, kérlek, ily sokat felőlem, imádságoddal siess segítségemre továbbra is. Ne hidd, hogy egészséges vagyok, nehogy megvond tőlem az orvosság kegyelmét. Ne hidd, hogy nem nélkülözök, ne késlekedj, siess segítségemre szükségemben! S ne gondold, hogy jól vagyok, nehogy előbb hagyjon el az erőm, mint hogy elestemben megtarts. Sokaknak ártott a légből kapott dicséret, s megfosztotta őket a támasztól, amelyre pedig rászorultak. Izajás által így kiált az Úr (Iz 3,12):

*Én népem! Vezetőid tévútra visznek,
és lépteid újját megzavarják.*

Ezékiel szavával pedig (Ez 13,18):

*Jaj azoknak, akik szalagot varrnak
minden kéz könyökére és leplet készítenek
mindenféle korúak fejére, hogy megejtsék a lelkeket.*

Salamon ezzel szemben így szól (Préd 12,11):

*A bölcsök szavai olyanok, mint az ösztöke;
mint a mélyen bevért szegék.*

Ezek ugyanis nem gyöngéden, hanem durván érinthetik csak a sebeket. Hagyj fel tehát, kérlek, dicséretemmel, nehogy a hízelgés csúf bélyegét s a hazugság bűnét vond magadra, vagy – ha úgy sejtjed, hogy van bennem valami jó – dicséreted tárgyát üres hiúság lengje körül. Aki jártas az orvoslásban, a belső betegséget nem a külső ruházat alapján ítéli meg. Semmi érdeme nincsen annak az Isten előtt, ami közös a kárhozottakban és a választottakban. Ez pedig nem más, mint amit külsőleg cselekszik az ember, s amit egyetlen szent sem hajt végre oly gondosan, mint a képmutatók.

*Csalárdabb a szív mindennél, és gyógyíthatatlan;
ki ismeri azt? (Jer 17,9)*

Valamint:

*Van út, amely az ember előtt helyesnek látszik,
de a vége halálba vezet. (Péld 14,12)*

Az ember ítélete megalapozatlan abban, ami Isten vizsgáló tekintete számára van fenntartva. Ezért áll az írásban az is: „Halála előtt senkit se dicsérj” (Sir 11,30), azaz ne dicsérd akkor az embert, amikor

dicséretteddel dicséretre érdemtelené teheted. A tőled kapott dicséret annál veszedelmesebb számomra, minél kedvesebb nekem, és annál inkább hatalmába kerít, annál nagyobb örömet szerez, minél inkább arra törekszem minden téren, hogy tetszésedet elnyerjem. Inkább félelemmel gondolj, kérlek, rám, mint nyugalommal, hogy nyugtalanságod mindig hasznomra legyen. S most különösen is van okod félni, midőn zabolátlanságom nem lel többé orvosságot benned.

Kérlek, ne mondd nekem erényre biztatva és küzdelemre buzdítva, hogy „mert az erő a gyöngeségben lesz teljessé” (2Kor 12,9), és „csak az nyer koszorút, aki szabályszerűen versenyez” (2Tim 2,5). Nem törekszem koszorúra, elegendő nekem, ha a veszedelmet elkerülöm. Biztonságosabb kikerülni a veszélyt, mint harcba bocsátkozni. Az ég bármely szögletébe helyezzen is az Isten, elégedett leszek, senki sem fog ott másokra irigykedni, midőn kinek-kinek elég lesz az, amije van. Hogy e véleményemet tekintéllyel is alátámasszam, halljuk Szent Jeromost: „Megvallom gyengeségemet, nem akarok a győzelem reménységével harcolni, nehogy valamikor elveszítsem a győzelmet... Van-e értelme a biztosat elengedni, s a bizonytalanlantságot hajszolni?” (*Contra Vigilantium*, 16)

(Schmal Dániel fordítása)

Héloïse Abélard-hoz címzett levelének gondolati kereteit a középkori teológia élesen metszett fogalmai alkotják. A „dolgok természetes rendje” vagy „a dolgok helyes és tisztességes rendje” képezik azt a szilárd vonatkozási rendszert, amelyben kettejük viharos szerelme „paráznaságnak” vagy „bűnös násznak” minősül. Erend megsértése az ágostoni-anzselmi teológia terminusaival van megrajzolva: „tartozást” (*debere*) eredményez, „elégítetelt” (*satisfactio*) követel, s elkerülhetetlenül vezet a „büntetéshez”, amely csak a „vezeklés hosszú bűnbánatával” enyhíthető. Bűn és bűnhődés e kvantitatív logikáján belül persze felszejjük az isteni kegyelem, amely az erőtlenség segítségére siet, hogy – még mindig az anzselmi teológia nyelvén fogalmazva – „megfizesse az árat, amivel az egész emberi nem tartozik” (*Cur Deus homo*, 2,18). S hasonlóképpen, Héloïse és Abélard kapcsolatának ugyancsak szilárd kereteit jelenti az a társadalmi rend is, amelyben a „férfi megelőzi a nőt, a férj az asszonyt, az úr a szolgát, a pap a diakonisszát”. A teológiai-politikai rend – szerelmük romantikus olvasatával ellentétben – nem külső kényszer, hanem, mint fennmaradt levelezésük világossá teszi, világuk természetes, ám külső és belső konfliktusokkal terhes artikulációját jelenti.

E hierarchiában előre szabott helye van a nőellenesség hagyományos teológiai alakzatainak, amelyek a biblikus irodalom veretes nyelvén szólnak meg Héloïse levelében. A levél érdekességét ugyanakkor éppen az adja, hogy a vád, amelyet Héloïse önmagával szemben megfogalmaz, egészen más regiszterben hangzik, mint azt teológiai helyi értéke alapján váránk. Bár a hagyományos konnotációk jelen vannak, a földi és égi hierarchia itt nem a mennyei felé vezető lépcsőként jelenik meg (mint Pszeudo-Dionüsziosz Areopagitésznél), hanem az önvád, a lázadás, a beletörődés és a szorongás sokszorosán összetett viszonyrendszerébe ágyazódik. Így a figyelem középpontjába nem annyira a megsértett rend, mint inkább a renddel való azonosulás kényszere, s e kényszer elleni lázadás belső konfliktusa kerül. A probléma tengelyének e finom elfordítása alaposan átrajzolja azt a gondolati univerzumot, amelyben a férfi-nő kapcsolat megjelenik. A „legnagyobb gyönyör örömei” nemcsak normaszegést hordoznak, hanem – miként az a páratlan intenzitású „egyetlenem”

megszólításban kifejezésre jut – normateremtő erővel bírnak. Héloïse, aki Abélard kívánságát követve ebben az időben már a Paraclet kolostorban él, ennek követelményeire hivatkozva tereli makacsul a személyes kapcsolat síkjára a beszélgetést Abélard leveleinek időnként meghitt, sokszor azonban formális, épületes stílusával szemben. Mindez mégsem jár együtt az új hivatás elutasításával vagy relativizálásával. „Amikor – Jacques Le Goff szavaival élve – a nő megindul a felszabadulás útján, amikor egyre kevésbé tekintik már a férj tulajdonának [...], s amikor fellendül nyugaton a Mária-kultusz”, s a költők az *amour courtois* eszményét dicsóítik, ennek az új szolidaritásnak a követelménye Héloïse-t nem a monasztikus eszmények feladására, hanem az egymásnak feszülő elkötelezettségek differenciált, sok szólamú és érzékeny megfogalmazására indítják.

A levél hitelességével kapcsolatban a 19. századtól kezdve számos kétely fogalmazódott meg. Az ezzel kapcsolatos viták klasszikus összefoglalását nyújtja Étienne Gilson: *Héloïse et Abélard*, Paris: Vrin, ³1997, 171–191, valamint újabban John Marenbon: *The Philosophy of Peter Abelard*, Cambridge: Cambridge UP, 1999, 81–93; Winthrop Wetherbee: „Literary Works”, in J. E. Brower, K. Guilfooy (szerk.): *The Cambridge Companion to Abelard*, Cambridge: Cambridge UP, 2004, 45–64, és Constant J. Mews: *Abelard and Heloise*, Oxford: Oxford UP, 2005, 16 skk. Bár a viták nem zárultak le, ma általánosan elfogadott a levelek autenticitását képviselő álláspont. A szöveg mértékadó kiadása: J. T. Muckle: „The personal letters between Abelard and Heloise”, *Medieval Studies* 15 (1953) 47–94. (A ford.)